

John Calhoun och demokratins problem

CALHOUNS lära måste ses från två synpunkter, dels som ett led i analysen av demokratins problem, dels som det viktigaste författningspolitiska inslaget i sydstaternas ideologi. Den är ett exempel bland många på att en säregen situation kastar nytt ljus över gamla frågeställningar; utan inspiration i sin tids spänning hade Calhoun icke nått det fördjupade perspektiv som gav hans huvudarbete värde även för framtiden.

Calhoun började sin politiska bana som anhängare av en stark unionsmakt. En klar åsiktsändring kom till synes då hans hemstat Syd-Carolina, sydstaten framför andra, år 1829 protesterade mot ett unionellt beslut om höjda tullsatser och vidtog åtgärder för att utträda ur unionen. I ett betänkande som avgavs av en kommitté inom Syd-Carolinas legislatur, men som i själva verket var författat av Calhoun, då vicepresident, antydde han för första gången sin uppfattning om förhållandet mellan folkstyrelse och majoritetsstyrelse. Främst anknöt argumentationen till teorier om delstaternas rättigheter gentemot unionen; här till fogades emellertid allmänna satsen om majoritetens och minoritetens inbördes ställning. "Ingen styrelse som är grundad på den nakna principen att majoriteten bör avgöra", heter det bland annat, "kan bevara friheten ens under en enda generation." Endast genom en form av vetorätt "kan effektivt skydd beredas minoriteten mot majoritetens förtryck". "Då betydande intressen bryter sig mot varandra måste man välja mellan en vetorätt som beskyddar dem och en militärmakt som genomdriver majoritetens krav." Jag skall icke stanna vid de skilda etapperna på vägen från dessa ansatser till utformandet av en mogen och sammanhängande, om också ohållbar teori, utan övergår till huvudarbetet, "A Disquisition on Government".

Människan är benägen att handla i sitt eget intresse, skriver Calhoun; han använder dock icke ordet intresse i samma tvetydiga mening som Bentham och utilitaristerna, enligt vilka intresset å ena sidan är viljan att nå materiella fördelar, å den andra alla tänkbara motiv för handlandet, utan avser med den refererade satsen blott att varje människa eller grupp av människor

i stort sett hellre handlar till egen än till andras fördel. De styrande är liksom varje annan grupp inriktade på att tillgodose det egna intresset. För att hindra denna tendens att bli farlig för det stora flertalet krävs rösträtt, ty därmed överförs i princip makten till alla — styrande och styrda sammanfaller. I motsats till utilitaristerna sluter Calhoun emellertid icke från denna sats att rösträtten i och för sig är en garanti för en styrelse i allas intresse. Rösträtten är blott den första förutsättningen för en god styrelse. Ty, fortsätter Calhoun, i varje samhälle finns skilda intressegrupper, och var och en av dem söker utnyttja statsmakten för sin räkning. De grupper som når majoritet kommer att missbruka makten och styra mot minoritetens intresse; regering och representation blir blott agenter för majoriteten. "Alltså blir minoriteten tills vidare lika mycket en styrd och undertryckt del av befolkningen som den stora massan är det i en aristokrati och alla undersåtar i en monarki. Den enda skillnaden från denna synpunkt är att under en majoritetsstyrelse minoriteten kan bli majoritet och majoriteten minoritet genom rösträttens utövning... utan våld och revolution."

Är då inte denna garanti tillräcklig för att tygla majoriteten? Nej, svarar Calhoun, en sådan ordning kan inte under någon längre tid upprätthållas, den blir endast ett provisorium, som inom kort upphävs av en strid utkämpad med våldsmedel, icke med röstsedlar. Den eller de riktningar som nått majoritet, söker att trygga sitt välde med skilda medel. Partidisciplin införes, makten inom partiet koncentreras i enighetens intresse hos ett fåtal, hedersbevisningar och ämbeten ges åt anhängarna av styrelsen för att egga deras nit och säkra deras trohet. I realiteten kommer därför makten i staten att utövas av en majoritet inom majoriteten, och en minoritet blir alltså härskande. Sedan båda de stridande huvudriktningarna tillägnat sig dessa metoder blir kampen om makten — i praktiken förd av ett fåtal, ehuru den gäller allas öde — allt bittrare, och slutligen vädjar parterna till våldet, och experimentet med majoritetsstyrelse är till ända. Här som på andra punkter är det amerikanskt statskick och partiväsen Calhoun tänker på, ehuru han aldrig direkt hänvisar till amerikanska förhållanden. Tydligt är också att han influeras av de traditionella föreställningarna om demokratins tendens att övergå i caesarism.

Utvägen ur svårigheten är enligt Calhoun att frånga den rena majoritetsprincipen, vad han kallar den numeriska majoritetens princip. Varje grupp eller intresse av någon betydelse måste erhålla "antingen delaktighet i makten att besluta och tillämpa lagar eller vetorätt mot deras ikraftträdande". Den numeriska majoriteten skall ersättas av, eller rättare kompletteras med, en "sammanstående majoritet" (concurrent majority). Denna metod beaktar att "samhället består av skilda och stridande intressen", den "klarlägger varje intresse genom dess majoritet eller annat lämpligt organ" och fastställer sålunda "hela samhällets uppfattning". Medan den numeriska majoritetens bärande grundsats i grunden är våldet, blir den sammanstående majoritetens resultat kompromissen; då intressegrupperna måste enas för att komma fram till ett positivt resultat uppstår "en disposition till harmoni", enhälligheten blir ett uttryck för verklig enighet, och man kan med skäl tala om en folkstyrelse.

För att bevisa den praktiska möjligheten av ett system med sammanstående majoritet drog Calhoun en rad paralleller. Han nämnde först juryn, där enhällighet krävdes, men där man likväl kom till resultat. Orsaken härtill var "den nödvändighet som förelåg för juryn att nå enhällighet för att komma fram till ett utslag; denna nödvändighet predisponerar medlemmarna att ansluta sig till en gemensam uppfattning". Han hänvisade också till den polska författningens liberum veto. Att Polen under århundraden kunnat bestå och blomstra vid en så extrem tillämpning av grundsatsen om sammanstående majoritet visade, skrev Calhoun, att denna grundsats var praktikabel; på svaga grunder hävdade han till och med att liberum veto icke bidragit till den polska statens upplösning. Ett tredje exempel fann han i det irokesiska förbundet av indianstammar, inom vilket varje stam ägde vetorätt gentemot vid

förbundsmötena framlagda förslag. Slutligen åberopade han också, med vida mindre rätt, tribunalen i den romerska republiken och balanssystemet i det brittiska statsskicket. Förståeligt nog nämnde han däremot inte att den första sammanslutningen av de från England frigjorda amerikanska kolonierna visat sig totalt ineffektiv just på grund av de skilda staternas självständighet gentemot förbundet.

Hur Calhoun tänkte sig utformandet av principen om samverkande majoritet har han inte närmare angivit i sitt arbete. Det klaraste uttrycket för hans tankegång föreligger i ett förslag i senaten av år 1850. Enligt detta skulle den unionella exekutivmakten uppdelas på två presidenter, en för Norden och en för Södern, med vetorätt mot varandra och mot kongressen. Beslut skulle alltså kunna komma till stånd endast då de båda stridande regionerna var eniga.

Calhouns författningpolitiska åskådning inrymmer även ett annat moment, som inte redovisas i huvudarbetet. En verklig demokrati, skrev han i anslutning till en i Södern härskande åskådning, är inte tänkbar utan slaveri. I denna tankegång ingick två faktorer: genom slaveriet, dvs. genom den lägsta folkgruppens totala uteslutande från statsstyrelsen, skulle motsättningar av för gemenskapen farlig art omöjliggöras, och de vita skulle, enligt antikt mönster, få tillräckligt oberoende och tillräcklig fritid för att helt kunna ägna sig åt politik.

Från den för Calhoun aktuella synpunkten innebar hans lära dels den konsekvensen att Södern i förhållande till Norden faktiskt skulle kunna uppträda som en oberoende stat, dels att Södern på grund av slaveriet skulle kunna förena principerna om numerisk och om sammanstående majoritet; i Södern fanns inte de svårigheter som i fråga om unionen i dess helhet framtvingade tanken på vetorätt för det av majoriteten hotade minoritetsintresset. Det tidsbestämda i Calhouns tankegång är sålunda uppenbart.

Är inte Calhouns teori blott en variant av de många antidemokratiska teorier som i en ståndsuppdelning, ett tvåkammerssystem med skilda grunde för kamrarnas sammansättning, över huvud en speciell statsrättslig befogenhet för bestämda folkgrupper, sett en lösning av statsskicket problem? Synpunkten är riktig. Calhoun tillhör de författare som med rätt kan inräknas såväl bland demokratins motståndare som bland dess reformatorer. Men allt detta hindrar inte att han med skärpa fixerat ett av demokratins grundproblem och av detta skäl numera för många framstår som en av Amerikas främsta statsteoretiker.

Med det sagda är icke antytt att Calhouns teori skulle innefatta någon lösning av den diskuterade svårigheten. Tvärtom är det uppenbart att så icke är fallet. Hans förslag är först och främst generellt sett outförbart; i regel kan de "viktiga intressen" varom han talar icke särskiljas med sådan säkerhet att det är tänkbart att åt varje intresse ge en självständig ställning i statsskicket och därmed en vetorätt. Principiellt mera väsentligt är att förslaget i själva verket riktar sig icke blott mot majoritetsstyrelsen, utan också mot folkstyrelsen; att ge vetorätt åt en eller flera minoriteter innebär helt enkelt att folkstyrelsen ersättes med minoritetsstyrelse. Både i sin klara analys och sitt oklara positiva ställningstagande är Calhouns tankegång betingad av den säregna situation ur vilken den framgick och kan icke användas som program för demokratins reformering.

Dessa svagheter hos Calhoun behövde icke i och för sig leda till att hans insats blev utan betydelse för debatt och handling. Idéhistorien överflödar av tänkare som trots de grövsta tankefel starkt påverkat utvecklingen; inför författare som Rousseau, Bentham och Marx, vilka inspirerat författningar och revolutioner, är man snarare benägen att påstå att en ideologs betydelse står i direkt proportion till hans tankeförvirring. Men den rörelse för vilken Calhoun var den store aposteln blev snabbt och definitivt besegrad. Om general Pickett lyckats bryta Nordens linjer vid Gettysburg, hade måhända Calhoun framstått som den andlige fadern till en stor ny nation; då Lees trupper retirerade till Virginia blev Calhoun en excentrisk företrädare för en misslyckad revolt.

En blick på modernt statsliv visar dock att synpunkter av Calhouns typ på ett konkret sätt gjort sig gällande inom demokratin. Självfallet har detta varit förhållandet vid uppbyggandet av skilda federationer. Då det gäller att utskifta makten mellan förbund och delstater söker man ständigt en lösning som åt delstaterna reserverar vissa befogenheter och som över huvud beskär unionsmajoritetens makt; här kan med fog talas om ett slags sammanstående majoritet som erforderlig för vissa beslut. Vid försöken att säkra tolerans och fredlig sammanlevnad mellan nationella och religiösa grupper är situationen densamma. Som ett exempel, vilket nära nog ter sig som en tillämpning av Calhouns teori, kan jag nämna det brittiska förslaget av år 1947 om att i indiska provinser med blandad hinduisk och muhammedansk befolkning majoritet inom vardera av de båda religiösa grupperna skulle krävas för beslut i alla ämnen av betydelse på detta område. Ett annat exempel, icke mindre intressant därför att man

handlar halvt omedvetet och utan att fixera några grundsatser, erbjuder Calhouns eget land och den representativa församling över vilken han presiderade i förhållande till den region för vars intressen han var målsmannen framför andra. Den amerikanska senaten är en av de representationer där debatten är helt fri. Detta har gjort det möjligt för sydstats senatorerna att i fall efter fall hindra antagandet av unionella lagar som syftar att begränsa de vitas ohämmade valde i Södern; genom obstruktion, dvs. helt enkelt genom att tala i oändlighet, gör man beslut omöjliga. Att denna ordning hittills bevarats sammanhänger med känslan att sådana lagar är riskabla som inom Söderns opinion möter ett motstånd av extrem hårdhet. Sydstats senatorernas obeskurna talerätt är alltså en svag ersättning för den av Calhoun hävdade vetorätten.

Det vore lätt att mångfaldiga dessa illustrationer. Av större vikt är att påpeka att hela det problemkomplex som Calhoun utgår från under senare tid fått ny aktualitet. Längre växlande i demokratierna makten mellan skilda majoriteter, och genom detta rotationssystem tillförsäkrades varje riktning av betydelse åtminstone temporärt en andel av statsmakten. Ett sådant läge som Calhoun befarade eller snarare trodde sig konstatera framstod som avlägset eller överkligt, och hela denna sida av demokratins problem blev därför föga beaktad. Växlingens och förändringens princip är nu hotad, i en rad länder yppar sig möjligheten till en majoritet i permanens och därmed folkstyrelsens tillbakaträngande av majoritetsstyrelsen. Bakom detta ligger, som var och en inser, en accentuering av de ekonomiskt-sociala motsättningarnas roll

257
13

och därmed en tendens hos de politiska riktningarna att förvandlas till lika fasta och av medlemmarnas samhälleliga situation betingade kadrer som nationella eller religiösa grupper. Diskussionen kring demokratin har därmed fått en ny inriktning. Nödvändigheten av ömsesidiga eftergifter, av uppgörelser och kompromisser framhävs av folkstyrelsens försvarare. Det är betecknande att dessa synpunkter i vårt land betonats icke främst av genombrottstidens män, Karl Staaff och Hjalmar Branting, utan av den andra generationens socialdemokratiska ledare Per Albin Hansson.

H, och

Även mera specifika hjälpmedel har föreslagits. Man har talat om samregeringens förmåga att framtinga ett ömsesidigt hänsynstagande, om folkomröstningen som en form för demokratisk självkontroll, om behovet av en politisk upplysning som försvagar tendensen till ett oreflekterat ställningstagande i anknytning till social proveniens och social ställning. I huvudsak måste vi likväl, utan att vika för pessimism, falla tillbaka på den mest allmänna och resignerade av tankegångar: att människor med god vilja skall samverka för att demokratin, enligt våra värderingar den bästa, enligt våra insikter den svåraste av alla statsformer, skall kunna bestå.

Herbert Tingsten

I denna artikel och en föregående, införd i Dagens Nyheter 21 mars, har professor Tingstens inträdestal i Vitterhetsakademien återgivits.

*
Berdjajev var från början närmast socialist, men blev främst efter sin landsflykt 1922 företrädare för en mystisk-religiös världsåskådning, som övat ett visst inflytande på den internationella debatten. Det centrala för Berdjajev var sökandet efter "fasta" värdenormer. ~~Den~~ på denna väg blev han en principiellt religiös om också i grunden skeptisk författare. Han kan sägas ha överfört en Dostojevskijs och en Tolstojs föreställningar i ett flödande kvasifilosofiskt och metafysiskt tal om nödvändigheten av besinning, ånger och vilja till frälsning. I praktiken blev han alltmera reaktionär; från kritiken av socialismen kom han över till en kritik av hela det moderna samhället.

